

KANSISTA KANKAALLE – JA VÄHÄN MUUALLEKIN

Vastaanottaessaan helmikuussa 2011 Jussi-elämäntyöpalkinnon Matti Kassila kehotti elokuvantekijöitä adaptoimaan kirjallisuuden klassikoita valkokankaalle. Kassila totesi, että kotimaisen kirjallisuuden merkkiteokset voisivat osaltaan edistää elokuvakulttuuria ja jopa pelastaa kotimaisen elokuvan heppoisten käsikirjoitusten ikeestä.

Kassilan kommentti on monella tapaa mielenkiintoinen. Sen kautta avautuu ainakin kaksi adaptaatiotutkimukselle ominaista teemaa. Yhtäältä kannanotto herättää pohtimaan sitä, tuleeko korkeakirjallisuuden mukaelmista automaattisesti hyviä elokuvia ja toisaalta sitä, miten adaptaatiot voivat tehdä kirjallisuuden merkkiteoksia tunnetuiksi.

Adaptaatiotutkimuksen perusmuoto on pitkään ollut nimenomaan romaanista tehdyn elokuvan vertailu alkuperäisteokseen. Perinteisessä adaptaatiotutkimuksessa mukaelmia on käsitelty lähinnä tapaustutkimuksina, joiden puitteissa vertailu on avannut polun teosten tyyli- ja rakennepiirteiden analyysiin (ks. esim. Bluestone 2003/1957). Vertailun metodi on myös ohjannut tutkimusta ottamaan kantaa kirjallisuusfilmatisointien uskollisuuteen alkuperäisteokselle. Vertailun kautta avautuva uskollisuuden ja epäuskollisuuden akseli antaa mahdollisuuden arvottaa esimerkiksi Gustave Flaubertin *Madame Bovary* -romaanista (1857) tehtyjä elokuvaversioita suhteessa alkuperäisteokseen mutta myös suhteuttaa Vincente Minnelliin (1949) ja Claude Chabrolin (1991) versiot toisiinsa.

Viime vuosikymmeninä adaptaation problematiikka on kasvanut arvottavan ja vertailevan tutkimusasetelman yli. Tutkimukset ovat edelleen usein tapaustutkimuksia, mutta teoreettisella tasolla käsittely on edennyt uskollisuuden tematiikasta kohti monisyisempiä ilmaisun ja merkityksenannon kysymyksiä. Yksi uusimmista ja varsinaisesti adaptaation *teoriaksi* nimettävissä olevista tutkimuksista on Linda Hutcheonin teos *A Theory of Adaptation* (2006; ks. Pasi Väliahon kirjarvio tässä numerossa), jossa adaptaatiolla tarkoitetaan sitä muodon-

Vincente Minnelli: *Rouva Bovary* (*Madame Bovary*, USA 1949).

Claude Chabrol: *Madame Bovary* (*Madame Bovary*, Ranska 1991).

muutoksen ja sopeutumisen prosessia, jonka tarinat läpikäyvät asetuessaan eri medioiden kehyksiin. Hutcheonin (2006, 32–33) mukaan adaptaation prosessi on rinnastettavissa geneettiseen muuntumiseen: tarinat ovat muutoskykyisiä kulttuurisia yksiköitä, jotka mukautuvat uusiin materiaalisiin ja kulttuurisiin ympäristöihin.

Genetiikasta ponnistavan adaptaatiomallin lisäksi pinnalla on myös kulttuuriseen merkityksenantoon kytkeytyvä adaptaation määritelmä. Alkuperäisyyden ja uskollisuuden sijaan merkityksenantoon kytkeytyvässä määritelmässä korostuu tekstien toisto ja kierrätys. Esipuheessa

toimittamaansa *Film Adaptation* -teokseen James Naremore (2000, 15) esittääkin, että adaptaatio tulisi yhdistää muihin kulttuurista toistoa käsitteleviin tutkimussuuntauksiin, jotta se nousisi mediatutkimuksen ytimeen. Myös Dudley Andrew (2000) asettaa adaptaation osaksi laajempaa mediakulttuurista lainausten ja viittausten verkostoa. Hän mieltää adaptaation diskursiiviseksi käytännöksi ja ulottaa tätä kautta adaptaation problematiikan koskemaan myös yhteiskunnallisia ja taloudellisia kysymyksiä. Robert Stam (2000, 66) puolestaan puhuu adaptaatioista jatkuvassa intertekstuaalisessa pyörteessä olevina teksteinä.

Genetiikan ja kulttuurisen merkityksenannon lisäksi uusi adaptaatiotutkimus on – hieman yllättäen – palannut myös uskollisuuden tematiikkaan. Artikkelikokoelma *True to the Spirit. Film Adaptation and the Question of Fidelity* (MacCabe et al. 2011) ottaa johtolangakseen André Bazinin vuonna 1948 *Esprit*-lehdessä julkaiseman adaptaatiota käsittelevän artikkelin. Bazinin (2000/1948, 26) mukaan mukaelmien vertailun sijaan taideostosten välinen yhteys tulisi mieltää eräänlaisena pyramidina, jossa teokset heijastavat samaa ”henkeä” ja ovat siten samanarvoisia. Kyse ei näin ollen ole kirjaimellisesta uskollisuudesta, vaan yhteisen henkisen aineksen esittämisestä eri ilmaisumuotojen avulla.

Näistä avauksista huolimatta adaptaatiotutkimus on vielä muotoutumassa oleva alue, jolla ei ole selkeää teoreettista kehikkoa. Viime aikoina adaptaatio on kuitenkin noussut yhä voimakkaammin esiin – mistä hyvänä osoituksena on kaksi uutta aihealueeseen keskittyntä tieteellistä lehteä: *Journal of Adaptation in Film & Performance* (Intellect) ja *Adaptation – The Journal of Literature on Screen* (Oxford Journals).

Tämän teemanumeron tavoite on jatkaa ja kehittää kansainvälistä keskustelua adaptaatiotutkimuksen suunnista ja tavoitteista. Numeron artikkeleissa käsitellään adaptaatiota erityisesti ilmaisumuotojen ja ilmaisuvälineiden välisenä liikkeenä. Kirjoittajat ovat kiinnostuneita adaptaatiosta muuntumisen prosessina.

Teemanumeron artikkelit yhtyvät James Naremoren peräänkuultamaan tarpeeseen saattaa adaptaatio osaksi mediatutkimuksen ja audiovisuaalisen kulttuurin laajempaa verkostoa. Tutkimuskohteiksi valikoidut aineistot osoittavat omalta osaltaan adaptaatiokehikon moninaisuuden ja toisaalta myös sen, kuinka riittämätön arvottavaan vertailuun ja uskollisuuteen perustuva tutkimusasetelma on. Tästä näkökulmasta teemanumero sivuaa Julie Sandersin (2006, 38) ajatusta siitä, että adaptaatiotutkimus tarvitsee uutta ”kineettistä sanastoa”, joka suuntautuisi dynaamisesti eteenpäin sen sijaan että kiinnittyisi alkuperäisyyden uskolliseen toistoon tai toiston mahdollisuuden kieltämiseen.

Totutun kirjasta elokuvaksi -asetelman sijaan artikkelit hahmottavat adaptaatiota uusista tulokulmista. Jukka Sihvonen käsittelee artikkelissaan David Cronenbergin tuotantoa ja siinä rakentuvaa kirjallisuuden ja elokuvan välistä suhdetta. Cronenbergin *Alaston lounas* (*Naked Lunch*, Kanada 1991) on Sihvosen mukaan tutkiva luenta William S. Burroughsin samannimisestä romaanista ja siten elokuvan mukaelmaluonne määrittänyt paitsi esityksenä myös tutkimuksena Burroughsin teoksesta.

Kaisa Kurikka hahmottaa artikkelissaan Henry Farrellin *What Ever Happened to Baby Jane?* -romaanin, Robert Aldrichin samannimisen elokuvan ja Sofi Oksasen *Baby Jane* -romaanin väleissä ja välillä muodostuvaa adaptaation kenttää. Kurikan määritelmässä adaptaatio on prosessi, jossa teosten väliset suhteet nähdään eron kautta syntyvinä vastaavuuksina, analogioina.

Susanna Välimäki lähestyy teemanumeron aihepiiriä postmodernin teatterin ja päällekirjoittavan adaptaation näkökulmista. Välimäki purkaa Kristian Smedsin Kansallisteatterille ohjaaman *Tuntematon sotilas* -esityksen intertekstuaalista ja intermediaalista adaptaatioprosessia keskittyen erityisesti musiikin rooliin.

Adaptaatio-teemanumero on toteutettu yhteistyössä Turun yliopiston taiteiden tutkimuksen oppiaineryhmän *Mukaelman koneistot* -tutkimushankkeen kanssa. Numeron sisältö liittyy taiteiden tutkimuksen yhteisenä opetuksena keväällä 2011 järjestettyyn *Adaptaatio – taiteiden välissä ja välillä* -kurssiin. Tutkimushanketta ovat tukeneet Turun yliopistosäätiö ja Niilo Helanderin säätiö.

Turussa 11.11.2011

Ilona Hongisto

Kirjallisuus

Andrew, Dudley (2000/1984). *Adaptation*. Teoksessa Naremore, James (ed.) *Film Adaptation*. London: The Athlone Press, 28–37.

Bazin, André (2000/1948). *Adaptation, or the Cinema as Digest*. Teoksessa Naremore, James (ed.) *Film Adaptation*. London: The Athlone Press, 19–27.

Bluestone, George (2003/1957). *Novels into Film*. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press.

MacCabe, Colin (2011). Introduction. Bazinian Adaptation: *The Butcher Boy* as Example. Teoksessa MacCabe, Colin, Kathleen Murray & Rick Warner (toim.) *True to the Spirit. Film Adaptation and the Question of Fidelity*. Oxford: Oxford University Press, 3–25.

Naremore, James (2000). Introduction. Teoksessa Naremore, James (ed.) *Film Adaptation*. London: The Athlone Press, 1–16.

Sanders, Julie (2006). *Adaptation and Appropriation*. London and New York: Routledge.

Stam, Robert (2000). *Beyond Fidelity: The Dialogics of Adaptation*. Teoksessa Naremore, James (ed.) *Film Adaptation*. London: The Athlone Press, 54–76.